

İngilis dilini öyrənərkən düzgün tələffüzün əhəmiyyəti

Ülkər Məmmədli qızı Abdurəhmənova

Bakı Qızlar Universitetinin baş müəllimi

E-mail: ulker0708@mail.ru

Rəyçilər: filol.ü.e.d., prof. Ç.M. Qaraşarlı,
filol.ü.f.d., dos. K.A. Cəfərova

Açar sözlər: tələffüz, səslər, transkripsiya, vurğu, reduksiya

Ключевые слова: произношение, звуки, транскрипция, ударение, сокращение

Key words: pronunciation, sounds, transcription, stress, reduction

Hazırda hər kəsə məlum olduğu kimi İngilis dili dünyada ən geniş yayılmış dillərdən biridir. Bu dil dünyada diplomatiya, kommersiya, elmi-texniki və kütləvi informasiya dili kimi məşhurdur. Zəmanəmizdə nəşr olunan ədəbiyyatın və kütləvi mətbuatın əksəriyyəti ingilis dilində dərc olunur. Bütün bunları nəzərə alaraq ingilis dilinin öyrənilməsi hər kəs üçün həyatı zərurət kimi qarşıda durur. İngilis dilinin fonetik quruluşu bir sıra inkişaf mərhələlərindən keçməkdə özünəməxsus orijinal səs strukturu yaratmışdır. Digər dil aspektləri olan leksika və qrammatika qədər fonetikanın da dilçilik elmində yeri mühüm və əhəmiyyətlidir. Belə ki, dildə bütün leksik və qrammatik mənalar danışmada fonetik cəhətdən ifadə edilir. Odur ki, səhv, düzgün olmayan tələffüz, səhv anlama, fikir dolaşığına gətirib çıxarır. Düzgün tələffüzə aparan yol isə, hər bir səsin düzgün tələffüzü ilə başlayır. Dillər müxtəlif olduğu kimi, onların danışmaq səsləri də müxtəlifdir. Belə ki, dillərdə bir-birinin eyni olan iki səs tapmaq çətindir. Azərbaycan və ingilis dilində eyni adlı səslər [t.d.s.z] müxtəlif akustik çalarlara malikdir. Səslərdə müxtəliflik yaradan amil danışmaq üzlərinin aldığı müxtəlif tələffüz məxrəclərdir. Azərbaycan dilində bu səslər dilin öz hissəsilə, ingilis dilində isə dilin ucu ilə tələffüz olunur. Səslərin düzgün tələffüzündən danışarkən, həmin dilin əlifbasına da nəzər yetirmək vacibdir. İngilis dilində səslərin sayı hərflərin sayından çoxdur. Cəmi 26 hərflər amma 44 səs var. İngilis dilində iki və daha artıq hərflərin birləşməsi bir səs kimi tələffüz edilə bilər. Dil səsləri yazıda hərflərlə göstərilir. Dildəki səslərin yazıda hərflərə nisbəti uyğunluq və ya uyğunsuzluq təşkil edə bilər. Azərbaycan dilində hər bir səs əsasən bir hərflə işarə edilib yazılır. Məsələn: ata, bulaq və s. Amma ingilis dilində səslərlə onların yazıda qrafik işarəsi olan hərflər arasında uyğunsuzluq mövcuddur. Məsələn:

• sea [s i:] – dəniz “ea” hərflərinin birləşməsi tək bir səs [i:] kimi tələffüz edilir.

• teacher [t i:t s ə] - müəllim. “ch” hərflərinin birləşməsi “c” səsini, “er” hərflərinin birləşməsi isə “ə” səsini verir.

Bu nümunələrdən aydın görünür ki, ingilis dilində söz yazıldığı kimi tələffüz olunmur. Buna görə də hər bir sözün necə yazıldığını və necə tələffüz edildiyini dəqiqliklə öyrənmək lazımdır. Çünki söz düzgün tələffüz edilmədikdə onun mənası dəyişə bilər və bu da öz növbəsində ünsiyyətdə anlamağı çətinləşdirir. Bu cümlələrə diqqət yetirək: it is mined – cümləsinin tələffüzündə [d] səsinə diqqət yetirilməzsə, cümlənin mənası tamamilə dəyişə bilər. Gəlin müqayisə edək: it is mined – o minalıdır. It is mine – o mənimdir.

Bütün bu nümunələr hər hansı bir dili öyrənərkən onun səslərinin, sözlərinin düzgün tələffüzün əhəmiyyətini bariz şəkildə ortaya çıxarır. Belə ki, tələffüz qaydalarından yazısı olmayan dillər üçün əlifbanın yaradılmasında ədəbi tələffüzün normalarının müəyyənləşdirilməsində

dialekt və şivələrin elmi təhlilinin verilməsində diktorların, aktyorların hazırlanmasında, transkripsiya və transliterasiya məsələlərində, disksiya və natiqlik sənətində, filmlərin dublyaj edilməsində, nitq qüsurlarının aradan qaldırılmasında və s. geniş istifadə olunur.

Dil hansı formada (şifahi, yazlı) təzahür edirsə etsin. O, həmişə müəyyən səs örtüyündə, tələffüzdə mövcuddur. Nitq psixologiyası belə bir faktı təsdiq edir ki, insan yazı yazarkən, səssiz halda oxuyarkən sözlərin, cümlələrin tələffüzü, intonasiyası yazanın, oxuyanın beynində mövcud olur. Ancaq səsli oxu və danışmaq zamanı sözlərin, cümlələrin səslənməsi, onların akustik obrazları, tələffüzü aşkar formada təzahür edir. Bu baxımdan heç də təsadüfə feyildir ki, dil laboratoriyası sisteminin yaradıcılarından olan Yaponiyanın “Sony” korporasiyası belə bir qənaətə gəlmişdir: “Language is basically sound”.

Tələffüz dilin mövcudluq formalarından biridir. Danışqda və ünsiyyət prosesində artikulatör-akustik cəhətdən sayca çoxlu müxtəlif çalarlı səslər tələffüz edilir. Belə rəngarəng tələffüz çalarlarını orfoepiya öyrənir. “Orfoepiya” sözünün mənası düzgün, dürüst danışmaq, nitq deməkdir. Orfoepiyanın praktik əhəmiyyəti xarici dillərin o, cümlədən ingilis dilinin öyrənilməsində özünü daha çox göstərir və mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İngilis dili ədəbi dilin tələffüz normaları əsasında tədris olunur. Orfoepiya ünsiyyət vahidi olan cümlələrin fonetik özülünü təşkil edir. Fonetik amillərdən (vurğu, intonasiya, hecanın kəmiyyət və keyfiyyət və s.) asılı olaraq səslər və sözlərin düzgün səsləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Məsələn, ingilis və Azərbaycan dillərində “sweet” və “külək” sözlərində birinci samitlərin dodaqlanan variantda tələffüz edilməsi vacibdir. Belə ki, birinci samitlərin səhv tələffüzü yəni normaldan kənara çıxma halları dinləyicidə yad tələffüz təəssüratı oyadacaq, yaxud onu yad söz kimi qəbul edəcək. Odur ki, danışqda fonemin özü ilə yanaşı onun düzgün tələffüzü də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mürəkkəb qrafik sistemə malik olan ingilis dilinin öyrənilməsində onun tələffüz qaydalarına xüsusi diqqət yetirilməlidir. Hərflər və hərflər birləşmələri danışqın bütün incəliklərini yazıda əks etdirməyə kifayət etmir. Belə ki, qrafik formalı yazı dilin elmi təhlilinə və onun praktik nəzəri baxımdan öyrənilməsinə tam şəkildə imkan yarada bilmir. Bütün bunları nəzərə alsaq, sözlərin, cümlələrin tələffüzü xüsusiyyətlərini yazıda deyiləddə daha uyğun əks etdirmək üçün xüsusi yazı formalarından – transkripsiyadan istifadə edilir. Transkripsiya latın sözü olub, mənası “üzünü köçürmə” deməkdir.

Transkripsiyada xüsusi diaktik işarələrdən istifadə edilir. Bu sistem latın qrafikası əsasında yaradılıb. Transkripsiyanın bir neçə növü mövcuddur: fonetik, fonematik, morfofonematik və s. məqsəd və vəzifədən asılı olaraq müvafiq formadan istifadə olunur. İngilis dilinin öyrənilməsində isə xüsusilə fonematik transkripsiyaya müraciət olunur. Fonetik transkripsiya söz və söz birləşmələrinin, cümlələrin səslənməsinin mümkün qədər dəqiq şəkildə əks etdirilməsini nəzərdə tutur. Bəzən fonemi əks etdirən fonetik işarələrlə yanaşı əlavə diakritik işarələrdən də istifadə olunur ki, bunlar sözdəki vurğunu, səslərin uzun və ya qısa tələffüzü olunduğunun göstəricisidir. Müxtəlif dillərin tələffüzünü bir-birindən ayran əsas amillərdən biri də məhz vurğudur. Azərbaycan sözlərində vurğu əsasən sözün son hecasına düşdüyü halda, ingilis dilində vurğu əsasən sözün birinci və ya ikinci hecalarına təsadüf edir ki, bu da öz növbəsində 2 dilin tələffüzü arasında kəskin fərq yaradır. Azərbaycan dilində də olduğu kimi ingilis dilində də vurğudan asılı olaraq sözün mənası dəyişə bilər. Məsələn: object – vurğu birinci hecaya düşdükdə əşya deməkdir.

Object – vurğu ikinci hecaya düşdükdə etiraz etmək mənasını verir. İngilis dilində sayların tələffüzü zamanı da vurğuya əsasən yaranan maraqlı nüanslar mövcuddur. Onluqların tələffüzündə vurğu sadəcə sözün əvvəlində təzahür edir: sixty, ninety. Azərbaycan dilindən fərqli

olaraq ingilis dilində vurğudan asılı olaraq səslər vurğusuz vəziyyətdə öz keyfiyyətini itirir, zəifləyir və çox zaman bizim dilimizə xas olmayan neytral səslə əvəzlənir. Və bu prinsipə əsasən ingilis dilində on üçdən iyirmiyədək olan saylarda iki vurğu var: ninteen, sixteen. Əks təqdirdə bu sayları onluqlarla fərqləndirmək çox çətin olar.

İngilis dilində reduksiya anlayışı da mövcuddur. Reduksiya hadisəsi vurğusuzluq şəraiti ilə əlaqədardır. Cümlədə adətən vurğusuz olan köməkçi nitq hissələrində bəzi əvəzlilərdə, modal və köməkçi fellərdə sıfır səciyyəli reduksiya hadisəsi baş verə bilər. Bizim dilimizdə belə hallara çox təsadüf edilməyinə görə ingilis dilini öyrənərkən onların tələffüzlərini tam anlamada müəyyən problemlərlə üzləşirik. Hətta bəzən dinləyərkən anlaşılması bizə çətin gələn cümləni yazılı formada gördükdə əslində üzləşdiyimiz problemin heç də sözlərin və ya cümlənin məğzində deyil də, məhz tələffüzdə olduğunu aşkarlayırıq.

İngilis dilini öyrənən bir çox insanlar əsas fikirlərini qrammatika və yeni sözlərin öyrənilməsinə cəmləyir. Bunların xarici dilin öyrənilməsində çox köməyi olsa da, bu dildən ünsiyyətdə istifadə zamanı əsas tələffüz və səlisliyə ehtiyac duyulur. Hər hansı dildə xüsusilə də ingilis dilində danışarkən düzgün tələffüz etmədiyimiz halda insanlar bizi doğru anlamaya bilər. Biz az da danışığı səlis etmənin yollarından danışaq:

1. İngilis dilində düzgün tələffüzü öyrənmək üçün ilk öncə yaxşı dinləyici olmaq lazımdır. Sözlərin tələffüzünə qədər çox eşidilsə sonradan onların tələffüzü asanlaşacaq. İngilis dilində bəzi səslər Azərbaycan dilindən fərqləndiyinə görə bu üsulla onları daha yaxşı başa düşmək və cümlədə oxşar sözləri bir-birinə fərqləndirmək daha rahat olacaq. Belə ki, hər zaman eyni mənbəyə istinad edib eyni şəxsi dinləməkdənsə müxtəlif şəxslərin səslərini dinləməkdən çəkinməməli və onların tələffüzündəki fərqləri araşdırmalıyıq.

2. Səslər hər bir dildə özünəməxsus tələffüz edildiyinə görə tələffüz orqanlarının, xüsusilə də dodaqların hərəkətinə diqqət yetirmək lazımdır. Danışq zamanı orqanların necə hərəkət etdiyinə fikir vermənin ən sadə üsulu güzgüyə baxmaqdır. Azərbaycan dili ilə İngilis dili eyni hərflərə malik olsa da, onların tələffüzü tamamilə fərqlidir. Əsas rolu dilin mövqeyi alır. Bunun üçün də güzgüdə dilin hərəkətlərini izləmək tələffüzün yaxşılaşmasına kömək edəcək.

3. Hər hansı bir dildə danışarkən vurğu çox önəmli meyardır. Vurğunun düzgün işlədilməsi cümlənin tələffüzündə böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu haqda yuxarıda da məlumat verdiyimiz üçün uzun danışmağa gərək yoxdur.

4. Yoldaşla məşq etmək İngilis dilində tələffüz inkişaf etdirməyin ən yaxşı yollarından biridir. Bu yolla dil öyrənməni daha əyləncəli hala gətirir, həm də tələffüzümüzdəki səhvləri bir-birimizə deyirik.

5. Müasir dövrimizdə İngilis dilini öyrənmək üçün bir çox mənbələr mövcuddur. Bu mənbələrdən maksimum şəkildə yararlanmaq lazımdır. İngilis dilində videolar, filmlər izləmək, öz tələffüzümüzü onlarınki ilə müqayisə etmək lazımdır.

Məqalənin aktuallığı. Məqalədə Azərbaycan və İngilis dillərinin tələffüzləri arasındakı fərqlər araşdırılır. Fikir dolaşılıqlığına gətirib çıxaran səhv tələffüzdən bəhs edir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik məqalədə səhv tələffüzə yol açan ünsürlərdən və onların aradan qaldırılma yollarından bəhs edilməsi və araşdırılması ilə bağlıdır.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Bu məqalə İngilis dilini öyrənmək istəyən hər bir kəsə tələffüzünü düzgün və səlisləşdirməyə kömək edə bilər.

Ədəbiyyat

1. "Practical English Phonetics" by F.Zeynalov, 2007.
2. "The Significance of pronunciation in English Learning teaching" A.P.Gilakjani, march 2012.
3. "Teaching English Pronunciation" Kenworthy J. Longman, Harlow, 1987.

У.М. Абдурахманова

Важность правильного произношения при изучении английского языка

Резюме

Английское произношение является одним из самых сложных языков для изучения. Понятное произношение является важной частью обучения языку. Если учащиеся хотят получить правильное произношение, они должны изменить свое отношение к звучанию этих слов. Правильное произношение очень важно, потому что оно является основным источником понимания.

U.M. Abdurahmanova

The importance of correct pronunciation when learning English

Summary

English pronunciation is one of the most difficult skills to acquire while learning this language. Understandable pronunciation is a significant part of language instruction. If learners want to get correct pronunciation, they have to change the way they think about the sounds of those words. Correct pronunciation is very important because it is the main source of understanding.

Redaksiyaya daxil olub: 31.05.2022